

นิทานวชิรญาณ : บทบาทที่มีต่อสังคม*

กรีกมล หนูเกื้อ**

นิธอร พรอำไพสกุล***

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของนิทานวชิรญาณที่มีต่อสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า นิทานวชิรญาณมีบทบาทต่อสังคม 3 ประการ ได้แก่ บทบาทในการสร้างความเพลิดเพลิน บทบาทในการให้ความรู้และข้อคิด บทบาทในการเป็น “สื่อ” วิพากษ์และโน้มน้าวสังคม บทบาทในการสร้างความเพลิดเพลินจากตัวละคร เนื้อเรื่อง และฉาก บทบาทในการให้ความรู้และข้อคิด ได้แก่ การให้ความรู้ด้านสำนวนไทย การให้ข้อคิดเรื่องความรอบคอบ การให้ข้อคิดแก่ผู้เป็นข้าราชการ และการให้ข้อคิดเรื่องความสามัคคี ส่วนบทบาทในการเป็น “สื่อ” วิพากษ์และโน้มน้าวสังคม ได้แก่ การวิพากษ์และโน้มน้าวใจให้เลิกเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ การเลิกเชื่อเรื่องผี และการประชาสัมพันธ์เผยแพร่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม คือ รถราง รถไฟ และธนบัตร ดังนั้นนิทานวชิรญาณจึงเป็นวรรณคดีที่มีบทบาทและคุณค่าต่อสังคม เนื่องจากผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลินจากนิทาน นอกจากนี้ยังได้รับความรู้และรู้ทันสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมอีกด้วย

คำสำคัญ : นิทานวชิรญาณ บทบาท สังคม

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญานิพนธ์เรื่อง “นิทานวชิรญาณ : ภาพสะท้อนและบทบาทต่อสังคม” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษา : อาจารย์ ดร.นิธอร พรอำไพสกุล

** นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

*** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Vajirayana Tale: Role to Society
Kreekamon Nookur
Nition Pornumpaisakul

Abstract

A study of Vajirayana Tale roles in Thai society was the objective of this research. The results indicated that Vajirayana Tale played three roles in Thai society—creating enjoyment, providing knowledge and comment, and as media to critique and persuade society. The first role to create enjoyment was generated from characters, stories, and scenes. The second role was to provide knowledge and comment any such as providing knowledge in Thai idioms, providing comment any on the prudence, providing advice to government officials, and providing comment any on the harmony. In the third role it was found that media had roles to critique and persuade society namely, not to believe in the supernatural (i.e. not believe in ghosts) which was derived from criticism and persuasion. In addition, public relation and dissemination of new things in society (i.e. railroad, car, and banknote) also resulted from their role as media to critique and persuade society. Therefore, Vajirayana Tale was the valuable literature for both Thai society and readers. Readers not only got enjoyment from reading them, but also knowledge. Moreover, realizing the new things that occur in society was also achieved.

Keywords: Vajirayana Tale, Role, Thai society

บทนำ

นิทานวชิรญาณ ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ประจำหอพระสมุดวชิรญาณ หอพระสมุดวชิรญาณตั้งขึ้น ณ พระราชวังสราญรมย์ ในปี พ.ศ. 2424 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมายเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณได้จัดทำหนังสือพิมพ์ประจำหอพระสมุดวชิรญาณ คือ “หนังสือพิมพ์วชิรญาณ” “หนังสือพิมพ์วชิรญาณพิเศษ” “หนังสือพิมพ์วชิรญาณฉบับใหม่” และ “หนังสือพิมพ์วชิรญาณสโมสร” ซึ่งได้ตีพิมพ์วรรณคดีประเภทบันเทิงคดีเป็นจำนวนมาก ต่อมากรมศิลปากรรวบรวมวรรณคดีบันเทิงคดีตีพิมพ์ลงหนังสือพิมพ์ประจำหอพระสมุดวชิรญาณ และเรียกวรรณคดีเหล่านั้นว่า “นิทานวชิรญาณ” การถือกำเนิดของนิทานวชิรญาณในยุคที่สังคมมีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทำให้นิทานวชิรญาณแสดงภาพและมีบทบาทต่อสังคมในยุคนั้น

นิทานวชิรญาณเป็นวรรณคดีประเภท “บันเทิงคดี” ที่แต่งเพื่อความเพลิดเพลินเป็นสำคัญ คุณค่าของนิทานวชิรญาณคือ งานเขียนทุกเรื่องในวชิรญาณ ผ่านการคัดเลือกจากกรรมการของหอพระสมุดวชิรญาณก่อนตีพิมพ์ที่เรียกว่า “กรรมลัมปาติก” นิทานวชิรญาณจึงมีบทบาทหลายประการต่อสังคม สุกัญญา สุฉายา (2555 : 176) ได้กล่าวถึงบทบาทของวรรณคดีนิทานไว้ว่า

วรรณคดีเป็นกระบวนการสื่อสารอย่างหนึ่งของสังคม วรรณคดีจึงเป็นสถาบันทางสังคมชนิดหนึ่งที่มีผู้อ่านและผู้เสกสือ ผู้อ่านจะมีเจตนาที่จะบอกข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ส่วนตัว บอกเล่าความรู้สึกนึกคิด จินตนาการของตนเองเพื่อสร้างความบันเทิงใจ หรืออาจมุ่งอบรมสั่งสอนโน้มน้าวใจผู้เสกสือไปในทางที่ต้องการ ส่วนผู้เสกสือก็ได้ซึมซับเรื่องราวต่าง ๆ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยเฉพาะวรรณคดีนิทานมีเนื้อหาเป็นเรื่องของชีวิตมนุษย์ในทุกแง่มุม วรรณคดีนิทานจึงเป็นเสมือนแหล่งประสบการณ์ร่วมของมนุษยชาติ

เห็นได้ชัดในการแต่งวรรณคดีขึ้นมานั้น ผู้แต่งย่อมมีความตั้งใจหรือจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อสื่อสารไปถึงผู้อ่าน การศึกษาบทบาทของวรรณคดีจึงช่วยให้เข้าใจจุดมุ่งหมายของผู้แต่งได้ดีขึ้นจากการศึกษานิทานวชิรญาณพบว่า มีผู้นำนิทานวชิรญาณมาศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านองค์ประกอบ และกลวิธีการแต่งของนิทานวชิรญาณ ดังเช่นงานวิจัย เรื่อง ร้อยแก้วแนวขบขันของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 ของ ไกลรุ่ง อามระดิษ (2533) โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ ศึกษาองค์ประกอบของร้อยแก้วแนวขบขัน ลักษณะเด่น และความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดในร้อยแก้วแนวขบขัน ต่อมา สุกัณณชน ชุมทรัพย์ดี (2551) ได้ทำวิจัยเรื่องการวิเคราะห์เรื่องสั้นในหนังสือวชิรญาณวิเศษและวชิรญาณ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ ศึกษากลวิธีการประพันธ์ และภาพสะท้อนสังคมจากนิทานวชิรญาณ จำนวน 119 เรื่อง โดยศึกษาการตั้งชื่อเรื่อง การเปิดเรื่อง การปิดเรื่อง รวมทั้งศึกษาแก่นเรื่องของนิทาน การเล่าเรื่อง การสร้างตัวละคร บทสนทนาของตัวละคร และการสร้างความขัดแย้ง

จากงานวิจัยข้างต้นจะเห็นว่าการศึกษา นิทานวชิรญาณที่ผ่านมา มักศึกษาในแง่ขององค์ประกอบของนิทาน และศึกษาแค่เพียงนิทานบางส่วนของนิทานวชิรญาณเท่านั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษานิทานวชิรญาณทั้งหมด 301 เรื่อง เพื่อศึกษาบทบาทของนิทานวชิรญาณที่มีต่อสังคมไทยในประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ

บทบาทในการสร้างความเพลิดเพลิน บทบาทในการให้ความรู้และข้อคิด และบทบาทในการเป็น “สื่อ” วิพากษ์ และโน้มน้าวสังคม ด้วยตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษานิทานวชิรญาณว่ามีบทบาทต่อสังคมไทยในด้านไหน อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของนิทานวชิรญาณที่มีต่อสังคมไทย

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิทานวชิรญาณ หมายถึง บันทึกลงคีย์ที่กรมศิลปากรรวบรวมจากหนังสือพิมพ์ประจำหอพระสมุดวชิรญาณ โดยเรียกชื่อบันทึกลงคีย์เหล่านี้ว่า “นิทาน” มีทั้งหมด 301 เรื่อง

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมและนิทานวชิรญาณเพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ว่านิทานวชิรญาณมีบทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน การให้ความรู้และข้อคิด ตลอดจนการเป็น “สื่อ” ในการเผยแพร่สิ่งใหม่ต่อสังคม
2. ศึกษา นิทานวชิรญาณ ที่รวบรวมโดยกรมศิลปากร สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ จำนวน 301 เรื่อง
3. วิเคราะห์บทบาทของนิทานวชิรญาณที่มีต่อสังคมในด้านการให้ความเพลิดเพลิน ให้ความรู้และข้อคิด รวมถึงการเผยแพร่สิ่งใหม่
4. นำเสนอผลงานการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Anylasis)

ผลการวิจัย

จากการศึกษานิทานวชิรญาณ ผู้วิจัยพบว่านิทานวชิรญาณเป็น “บันทึกลงคีย์” ที่มีบทบาทสำคัญในสังคมไทย 3 ประการดังนี้

1. บทบาทในการสร้างความเพลิดเพลิน

นิทานวชิรญาณเป็นเรื่องบันทึกลงคีย์ ดังคำกล่าวของกรมศิลปากร (2555 : 15) ที่ว่า “นิทานวชิรญาณ” จึงเป็นหนังสือเก่าประเภทบันทึกลงคีย์ที่ควรแก่การอนุรักษ์และสืบทอดไว้ให้คงอยู่ตลอดไป” สอดคล้องกับที่ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2556 : 28) ที่ได้ให้ความหมาย “บันทึกลงคีย์” ว่า “เป็นเรื่องราวที่มุ่งให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านเป็นประการสำคัญ” ดังนั้นกล่าวได้ว่านิทานวชิรญาณมีบทบาทในการสร้างความเพลิดเพลินให้ผู้อ่านเป็นลำดับแรก การสร้างความเพลิดเพลินในนิทานวชิรญาณมี 3 ลักษณะ ได้แก่ การสร้างความเพลิดเพลินจากตัวละคร การสร้างความเพลิดเพลินจากเนื้อเรื่อง และการสร้างความเพลิดเพลินจากฉาก

1.1 การสร้างความเพลิดเพลินจากตัวละคร การสร้างตัวละครในนิทานวชิรญาณทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลิน เนื่องจากมีตัวละครสำคัญที่แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ ทั้งพฤติกรรมที่

ดีและไม่ดี ทำให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราว ความสนุกสนาน ความตื่นเต้น จากพฤติกรรมตัวละคร ดังตัวอย่าง พฤติกรรมของบาทหลวงในเรื่อง “ความหนาวเป็นเหตุ” ซึ่งเป็นเรื่องราวของบาทหลวงผู้หนึ่งที่พักแรมกับเด็กทารก ตกตึกบาทหลวงปวดปัสสาวะ แต่อากาศหนาวมาก จึงคิดอุบายอุ้มทารกให้มานอนในที่นอนของตน และตนไปปัสสาวะรดที่นอนของทารก เนื่องจากบาทหลวงคิดว่าคนอื่นจะได้เข้าใจว่าทารกนั้นเป็นคนปัสสาวะรดที่นอน เมื่อปัสสาวะเสร็จบาทหลวงก็พบว่าเด็กได้อุจจาระรดที่นอนของตนเสียแล้ว ดังตัวอย่าง

ครั้นถึงเวลาตึกบาทหลวงตื่นขึ้น ปวดปัสสาวะจะออกไปถ่ายปัสสาวะนอกห้องก็หนาวเหลือกำลังที่จะออกไปได้ จึงหาโถแอลกระโถนในห้องนั้นก็ไม่มี จึงนั่งตริตรองอยู่ครู่หนึ่ง แล้วจึงคิดว่า “ธรรมดาเด็ก ๆ นอนหลับมักจะถ่ายปัสสาวะรดที่นอน ถ้าไปถ่ายปัสสาวะไว้ที่ที่นอนของเด็ก เจ้าของโฮเต็ลคงจะไม่มีความสะดวกจะหมายความว่า “เด็กนั้นถ่ายปัสสาวะออกมา” คิดได้ดังนั้นแล้วจึงค่อย ๆ อุ้มซ้อนตัวเด็กอันนอนหลับอยู่นั้นมาวางไว้ให้นอนในที่เตียงแห่งตน แล้วก็ขึ้นไปถ่ายปัสสาวะบนเตียงที่เด็กนอน ค่อยเบาใจคลายความทุกเวทนาครั้นถ่ายปัสสาวะแล้วก็กลับมาที่เตียงของตนจะมาซ้อนอุ้มเด็กนั้นกลับไปนอนตามเดิม พอมาถึงเด็กนั้นบาทหลวง ก็ตกตะลึงมีรู้ที่จะทำประการใด ด้วยเด็กนั้นถ่ายอุจจาระออกมารดที่นอนบนเตียงที่บาทหลวงนอนอยู่แต่ก่อนนั้น

(กรมศิลปากร. 2555 : 422)

จากตัวอย่างเป็นการหักมุมเรื่องราวจากการแสดงให้เห็นพฤติกรรมของบาทหลวง ที่ขัดแย้งกับศีลธรรม มีสถานะสูงส่งเกี่ยวข้องกับศาสนา เมื่อแสดงประพฤติกรรมไม่ดี ย่อมสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้อ่าน นอกจากนี้การที่บาทหลวงได้รับผลจากการกระทำที่ไม่ซื่อสัตย์ด้วยการที่เด็กได้อุจจาระใส่ที่นอนของบาทหลวง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกขบขันและเพลิดเพลินไปกับเรื่องที่ได้อ่าน

นอกจากนี้ยังมีความเพลิดเพลินจากการใช้สติปัญญาของตัวละคร “ภรรยา” ในเรื่อง “การพยาบาลคนไข้” ที่ภรรยารู้สึกผิดหวังในตัวสามีที่ไม่พยายามในการรักษาอาการป่วย จึงคิดอุบายแสร้งแต่งตัวให้สวย เพื่อให้สามีหึงหวงตน จะได้พยายามรักษาอาการป่วยให้หาย อุบายที่ภรรยาคิดนี้ก็สำเร็จ ดังตัวอย่าง

สามี “ทำไมถึงพูดเช่นนั้น”

ภรรยา “เพราะทำ ‘ไม่กินข้าวกินปลา’ จึงจะต้องตกไปเป็นของคนอื่นเขา นะซี”

สามีพอได้ยินถ้อยคำภรรยากล่าวเช่นนั้นจึงมีสติคิดเสียตายภรรยาขึ้นมา เขาจึงใจบอกภรรยาโดยทันทีว่า “ไหนลองเอามากินดูสักชิ้นหนึ่งเถิด”

ภรรยาก็ดีใจรีบยกอาหารไปป้อนให้ เขาก็ตั้งใจกระเดือก ๆ ลงไปได้เป็น 6 ซ้อน มีรสขึ้นเพราะฤทธิ์ภรรยานั่นเอง ภรรยาก็มีความยินดีที่สามีรับประทานอาหารได้ด้วยอุบายของตนแล้วจึงแกล้งส่ายทักว่า “ถ้ารับประทานได้เช่นนี้แล้วฉันก็หาย กลุ้มใจ ที่นี้ไม่รับประทานละก็จะไปเสียให้พ้นทีียว”

(กรมศิลปากร. 2555 : 61)

ตัวละคร “ภรรยา” เป็นผู้มีปัญญาที่คิดว่าควรทำให้ “สามี” หึงหวงตน เพื่อที่จะรับประทานอาหาร และพยายามรักษาตัว อุบายที่เกิดจากปัญหานี้ทำให้สามีพยายามรักษาตัว เพื่อให้มีชีวิตอยู่กับภรรยา เพราะคิดได้ว่าถ้าหากตนเสียชีวิต ภรรยาต้องตกเป็นของชายอื่น การใช้ปัญญาครั้งนี้สำเร็จเพราะหลังจากนั้นสามีก็หายเป็นปกติ ทั้งนี้มาจากความมีปัญญาของภรรยา

กล่าวได้ว่าตัวละครในนิทานวชิรญาณ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน โดยสร้างความเพลิดเพลินของตัวละคร 2 ลักษณะ คือ พฤติกรรมของตัวละคร และปัญญาของตัวละครอันส่งผลให้ผู้อ่านเพลิดเพลิน

1.2 การสร้างความเพลิดเพลินจากเนื้อเรื่อง “เนื้อเรื่อง” เป็นส่วนสำคัญที่สุด มีผลต่อการเดินเรื่อง ทำให้เรื่องน่าสนใจ บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2539 : 71) กล่าวถึงเนื้อเรื่องว่า “เป็นส่วนที่มีความสำคัญทำให้ผู้อ่านเกิดปฏิกิริยาบางอย่าง เป็นสิ่งที่ดำเนินตามโครงเรื่องเพื่อให้เรื่องราวสมบูรณ์” เนื้อเรื่องในนิทานวชิรญาณที่ทำให้ความเพลิดเพลินมี 2 ลักษณะ คือ เนื้อเรื่องแนวผจญภัยและเนื้อเรื่องแนวตลกขบขัน ดังเรื่อง “ผมทอง” ซึ่งเป็นเรื่องราวของชายหนุ่มที่ถูกพ่อตาให้ออกไปหาผมทองของยักษ์ เขาจึงต้องผจญภัยกับอันตรายระหว่างทางไปหาผมทอง ดังนี้

ชายหนุ่มเล่าความเดิมให้ฟัง แสดงความประสงค์จะต้องการผมทองยักษ์สามเส้น ถ้าไม่ได้จะยอมให้ยักษ์กิน เพราะจะกลับไปเห็นหน้าภรรยาไม่ได้แล้ว แลสนทนากันต่อไป แลถามปัญหาที่นายประตู่แลคนเรือจ้างถามนั้น

คนใช้ยักษ์รับสงเคราะห์ให้ได้ผมยักษ์แลบอกว่า “ข้าจะจำแลงตัวเจ้าเป็นมด อยู่ในกระเป๋ายาจึงจะสำเร็จความปรารถนา หาไม่ยักษ์มาเห็นเจ้า จะกินเป็นอาหารเสีย” แลบอกว่า “เมื่อยักษ์นอนข้าเข้าไปปรนนิบัติ ข้าจะถามปัญหานี้ เจ้าคอยฟังจำไว้”

(กรมศิลปากร. 2556 : 505)

“ผมทอง” มีแนวเรื่องแบบผจญภัย เป็นเรื่องราวของพ่อตาที่ไม่ชอบลูกเขยจึงสั่งให้ลูกเขยไปเอาผมทองของยักษ์ในถ้ำมาให้ โดยระหว่างทางลูกเขยต้องผจญภัย จนผ่านมาได้และพบกับ “คนใช้ยักษ์” โชคดีที่คนใช้ยักษ์ให้ความช่วยเหลือ เขาจึงได้ผมทองของยักษ์ตามที่พ่อตาต้องการ เรื่องผจญภัยจะทำให้ผู้อ่านลุ้นตามไปกับตัวละครที่ต้องเผชิญกับสิ่งต่างๆ ที่เหนือธรรมชาติ ผู้อ่านจะรู้สึกเพลิดเพลินไปกับเนื้อเรื่องที่อ่าน

นอกจากนี้ในนิทานวชิรญาณยังพบลักษณะของเนื้อเรื่องแบบขบขัน กุหลาบ มัลลิกะมาส (2555 : 82) กล่าวถึงอารมณ์ขันไว้ว่า “อารมณ์ที่ทำให้มนุษย์มีความสุข สนุกสนาน หรือทำให้ยิ้มหัวเราะอย่างร่าเริง คือ เรื่องราวที่ขบขัน” ดังตัวอย่างจากเรื่อง “ดับคน” ที่ทำให้ผู้อ่านขบขันจากการสื่อสารผิดพลาดเนื่องจากภรรยาของหมอเข้าใจว่าดับคนไข้ของหมอนั้นเป็นดับสัตว์ จึงนำไปประกอบอาหารให้สามีของตนเอง เนื่องจากสามีชอบกินอาหารที่ทำมาจากดับสัตว์ ดังนี้

พอหมอได้ยินภรรยาพูดเท่านั้นก็ไม่ได้พูดว่าอะไร อาเจียนออกมาเป็นอันมาก ฝ่ายภรรยาเห็นดังนั้นก็มีความพิศวงตันที่ถามสามีว่า “เหตุใดจึงเป็นดังนั้น?”

สามีจึงบอกว่า “ดับที่กินนั้นเป็นดับคนไม่ใช่ดับสัตว์”

พอภรรยาได้ยินเท่านั้นก็อาเจียนออกมาอีกเป็นอันมากครั้นหายอาเจียนเป็น

ปรกติแล้วหมोजึงเล่าความให้ภรรยาฟังแต่ต้นจนปลายแล้วก็หัวเราะกันเป็นการ
ประหลาด

(กรมศิลปากร. 2556 : 31)

นิทานวชิรญาณเรื่อง “ดัดคน” เป็นเรื่องของความผิดพลาดของความไม่สื่อสารระหว่างกัน เหตุการณ์ของเรื่องนี้เริ่มที่หมอได้นำดัดจากศพคนไข้เพื่อมาชันสูตรโรค และตัวเขานั้นเป็นคนที่ชอบกินดัด สัตว์มาก มักซื้อดัดสัตว์มาให้ภรรยาทำอาหารเสมอ ผู้แต่งสร้างเหตุการณ์ให้ต่อเนื่องว่าหมอนำดัดคนไข้กลับ มาที่บ้านเพื่อชันสูตรและวางไว้บนโต๊ะ มีเหตุให้หมอต้องออกไปนอกบ้านโดยไม่ได้แจ้งภรรยาว่าดัดบนโต๊ะ ไม่ใช่ดัดสัตว์ ภรรยาไม่รู้ก็นำไปประกอบอาหาร เมื่อเขากลับมาถึงดัดคนไข้ที่นำกลับมาถึงได้รู้ว่าภรรยานำไปทำ อาหารเสียแล้ว เนื้อเรื่องของนิทานเรื่องนี้จึงกระทบอารมณ์ของผู้อ่าน ทำให้ขบขันกับเหตุการณ์ “ความ บังเอิญ” ที่ตัวละครต้องพบเจอ

1.3 การสร้างความเพี้ยนผิดเพี้ยนจาก พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย (2552 : 199)
กล่าวถึง “ฉาก” ว่า “คือ เวลา สถานที่ รวมถึงบรรยากาศที่เกิดขึ้นในเรื่อง เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านคล้อย ตามว่าเหตุการณ์ในเรื่องเป็นเรื่องจริง” ผู้วิจัยพบว่านิทานวชิรญาณมีบทบาทในการสร้างความเพี้ยนผิดเพี้ยน จากฉากด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ ฉากที่เป็นสถานที่จริง และฉากเหนือธรรมชาติ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฉากที่เป็นสถานที่จริง คือ ฉากที่มีอยู่จริง เป็นสถานที่จริง บรรยากาศจริงที่ผู้อ่านสามารถพบเห็นได้ จาก การศึกษานิทานวชิรญาณ พบว่าได้ใช้ฉากที่มีอยู่จริงในสังคมยุคนั้น ดังในเรื่อง “ซุบมือเปิบ” ที่ตัวละคร “ผม” เดินเล่นไปตามถนนสี่กั๊กบ้านพระยา บริเวณวัดราชบพิธ และได้พบกับหญิงสาวคนหนึ่งทีโดนทำร้ายจึงได้ เข้าไปช่วยไว้ ดังนี้

ชักนาฬิกาพอกออกมาดู “นั่นปะไรละ 5 หุ้มเป้งทีเดียวยังไม่ได้การต้องกลับบ้าน
เสียที”

แล้วกระผมก็เดินกลับมาถึงสี่กั๊กบ้านพระยาศรี “เฮ้! ที่เชิงสะพานหน้าวัด
ราชบพิธนั่นอะไรกัน” เสียงดังพัวะคนเอะอะ เกรียวกราว เสียงร้อง “โปลิศจับที...
โปลิศจับที”

พอกระผมเข้าไปใกล้ก็ทราบความชัดเป็นแน่ว่า “เขาชกกันเพราะโปลิศเขา
จับตัวได้”

(กรมศิลปากร. 2555 : 645)

ตัวอย่างข้างต้นใช้สถานที่จริงคือ “ถนนสี่กั๊กพระยาศรี” และ “วัดราชบพิธ” หรือ “วัดราชบพิธ สดิมหาสิมาราม” ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญในกรุงเทพมหานคร วัดราชบพิธสดิมหาสิมารามเป็นวัดที่พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นวัดประจำรัชกาลของพระองค์ เมื่ออ่านเรื่องที่ใช้ ฉากจริงจะทำให้ผู้อ่านจินตนาการออกถึงสถานที่เกิดเหตุ และยังทำให้เกิดความสมจริงกับผู้อ่าน นอกจากนี้ ยังมีการใช้สะพานที่มีจริงในสังคมเป็นสถานที่สำคัญของเรื่อง

การใช้ฉากเหนือธรรมชาติในนิทานวชิรญาณ สอดคล้องกับสถานะของตัวละครเพื่อมุ่งเน้นอารมณ์แก่ผู้อ่าน ดังที่ สายทิพย์ นุกูลกิจ (2543 : 137) กล่าวถึงฉากเหนือจริงไว้ว่า “ฉากเหนือจริงมีลักษณะเหนือความเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยมุ่งให้ผู้อ่านได้รับความตื่นเต้นด้านอารมณ์เป็นสำคัญ” ดังตัวอย่างจากเรื่อง “การที่พันวิสัยจะเป็นไปได้” เป็นเรื่องของเทพดา 2 ตน ที่สนทนากันเรื่องโลกมนุษย์ การสร้างมนุษย์ ตลอดจนสิ่งที่เกิดบนโลกมนุษย์ ที่อยู่ของเทพดานี้เป็นสถานที่ที่ว่าง ๆ มีด ๆ ดังตัวอย่าง

สถานที่เทพดา 2 องค์พบพูดสนทนากันนั้นก็เป็นดังเช่นที่กล่าวแล้วคือ เป็น
อากาศว่าง ๆ มีด ๆ ทั่วไปทุกทิศ ไม่มีอันใดอีกเลย

เมื่อสถานที่ทั้งปวงมีแต่ว่าง ๆ มีด ๆ เช่นนั้นเสมอ ๆ ไม่มีสิ่งใดผลัดเปลี่ยน
เลย ดังนั้นเทพดาหนุ่มจึงมีความรำคาญคิดจะหาอะไรแปลกๆพอได้ใช้กำลังความ
คิดในการนั้นพอเพิลิตเพิลินบ้าง

(กรมศิลปากร. 2555 : 22)

สถานที่ในเรื่อง “การที่พันวิสัยจะเป็นไปได้” เป็นสถานที่ที่มีความมืดปกคลุมและเป็นสถานที่ว่างเปล่า อีกทั้งสถานที่ดังกล่าวเป็นที่อยู่ของ “เทพดา” ซึ่งเป็นสถานที่ไม่มีใครรู้ว่ามีลักษณะอย่างไร การใช้ฉากที่เหนือจริงนี้เป็นการกระตุ้นให้ผู้อ่านจินตนาการถึงฉากที่ว่า “มีแต่ว่าง ๆ มีด ๆ” สร้างความสนุกสนานให้กับผู้อ่านที่สามารถจินตนาการถึงฉากได้ตามใจคิด ฉากในเรื่องนี้ยังสอดคล้องกับตัวละคร “เทพดา” ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การใช้ฉากที่เหนือธรรมชาติจึงสัมพันธ์กับตัวละคร สร้างความเพิลิตเพิลินให้กับผู้อ่าน

นิทานวชิรญาณจึงเป็นบันเทิงคดีที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเพิลิตเพิลิน ซึ่งเป็นบทบาทหลักของวรรณคดี ความเพิลิตเพิลินในนิทานวชิรญาณเกิดจากการแสดงพฤติกรรมของตัวละคร ความเพิลิตเพิลินจากเนื้อเรื่อง แนวผจญภัยและขบขัน ฉากสมจริง และฉากเหนือธรรมชาติ ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศในเรื่องทั้งหมดนี้ย่อมกระทบอารมณ์ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านเพิลิตเพิลิน

2. บทบาทในการให้ความรู้และข้อคิด

นิทานวชิรญาณมีบทบาทในการให้ความรู้และข้อคิดหลายประการ ได้แก่ การให้ความรู้ด้านความหมายของสำนวนไทย การให้ข้อคิดจะมุ่งเน้นไปที่การเป็นอุทาหรณ์สอนใจให้กับผู้อ่านสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ดังนี้

2.1 การให้ความรู้ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2544 : 27) กล่าวว่าถึงบทบาทในการให้ความรู้ไว้ว่า “วรรณคดีจึงเป็นเหมือนแหล่งข้อมูลและความรู้” จากการศึกษาในนิทานวชิรญาณ พบว่ามีบทบาทในการให้ความรู้กับผู้อ่าน คือ ความรู้ด้านสำนวนไทย ดังตัวอย่างเรื่อง “ชายผ้าเอาหนัารอด” กล่าวถึง “หลวงยกกระบัตร” ที่ยอมขายสมบัติของตนเพื่อนำเงินมาจัดงานโกนจุกให้ลูกสาวแบบยิ่งใหญ่ เนื่องจากกลัวว่าจะน้อยหน้าคนข้างบ้าน จึงโดนภรรยาต่อว่า ดังนี้

พุทโธ ! คนละก็จะทำอะไรก็เสมอแหละว่า “ชายผ้าเอาหนัารอดรักษา
เกียรติยศ” รักษาเกียรติยศแต่ไม่คิดถึงทุนรอนในกระเป๋าบ้างเลยนี่ ถ้ามันรักษา
เกียรติยศมากเกินไปเสมออย่างนี้ แล้วถ้ามันจะอดอยากเข้าสักวันคุณจะได้คิดว่า

อย่างไรเล่า ควรนึกถึงตัวบ้างสิ เราเป็นขุนนางถึงยังไม่ต้องถูกถอดถอนก็จริงก็เพื่อ
เพราะทรงพระมหากรุณามาตั้งแต่ปู่แลบิดา แต่ถึงดั่งนั้นมันก็เป็นขุน

(กรมศิลปากร. 2555 : 156)

เหตุการณ์ข้างต้นเป็นตอนที่ “แม่ทองอิน” ต่อว่า “หลวงยกกระบัตร์” ผู้เป็นสามีเนื่องจากหลวงยกกระบัตร์ต้องการจัดงานโกนจุกให้ลูกสาวแบบยิ่งใหญ่ เพราะกลัวจะน้อยหน้าคนข้างบ้าน ทั้งที่ฐานะการเงินนั้นไม่ค่อยดี จึงบอกให้แม่ทองอินไปขายของมีค่า การกระทำของหลวงยกกระบัตร์นี้เรียกว่า “ขายผ้าเอาหน้ารอด” ซึ่งมีความหมายว่า ยอมเสียสละแม้แต่ของจำเป็นที่ตนมีอยู่เพื่อรักษาชื่อเสียง เมื่ออ่านนิทานจะสามารถเข้าใจความหมายของสำนวนนี้จากเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละคร

จากตัวอย่างเห็นได้ว่านิทานวชิรญาณมีจุดมุ่งหมายในการอธิบายความหมายของสำนวนผ่านเนื้อเรื่องนิทานให้กับผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้นอกจากความเพลิดเพลิน

2.2 การให้ข้อคิด วรรณคดีบางเรื่องนอกจากจะให้ความเพลิดเพลินทางอารมณ์แล้ว ยังมีข้อคิดที่ที่ดีที่ผู้อ่าน สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ ผ่านเนื้อเรื่อง เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมของตัวละคร ที่ถือเป็น ประสบการณ์โดยอ้อมให้ผู้อ่าน ดังที่ สุกัญญา สุธงษา (2555 : 178- 185) กล่าวว่า “จุดมุ่งหมายในการให้ข้อคิดและคติธรรมที่ควรยึดถือนอกเหนือจากความเพลิดเพลินที่ได้รับโดยตรง ผู้เสพจะได้รับการปลูกฝัง แนวคิดทางพุทธศาสนาและค่านิยมที่พึงประสงค์จากเรื่องโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว”

จากการศึกษาบทบาทของนิทานวชิรญาณพบว่าผู้แต่งได้ใช้ตัวบทเพื่อแทรกข้อคิดให้กับผู้อ่าน กระตุ้นให้ผู้อ่านได้ติดตาม ข้อคิดในนิทานวชิรญาณมี 3 ประการ คือ การให้ข้อคิดเรื่องความรอบคอบ การให้ข้อคิดแก่ผู้เป็นข้าราชการ และการให้ข้อคิดเรื่องความสามัคคี

2.2.1 การให้ข้อคิดเรื่องความรอบคอบ นิทานวชิรญาณปรากฏการให้ข้อคิดเรื่องความรอบคอบ คือ การสอนให้คิดพิจารณาให้ถี่ถ้วน ไม่ให้เชื่อคนง่ายจนเกินไป การให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านที่ปรากฏในนิทาน จะใช้เหตุการณ์หรือพฤติกรรมของตัวละครในการให้คติเตือนใจ ดังเรื่อง “เศรษฐีสอนบุตรให้มีความพิจารณา” ที่กล่าวถึงบิดาได้สั่งสอนบุตรของตนทั้งสองคนให้มีความรอบคอบก่อนทำสิ่งต่าง ๆ บุตรผู้พี่นั้นไม่ยอมทำตามที่บิดาได้สอนไว้ ในขณะที่บุตรผู้น้องนั้นได้พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรอบคอบตามที่บิดาสอนดังตัวอย่าง

การที่บุตรเศรษฐีผู้พี่ต้องตรอมใจตายนี้เป็นเพราะทำการมิได้พิจารณาไตรตรองโดยตลอด ประกอบไปด้วยความโมดเชลา ทรัพย์สมบัติที่บิดาแบ่งให้ ก็ได้มากกว่าน้องชาย ถึงกระนั้นรักษาไว้ไม่ได้ คนน้องชายนั้นถึงได้ทรัพย์สมบัติน้อยกว่าก็จริง แต่เป็นคนมีความคิดไตรตรองจึงได้ตั้งตัวได้

“จะทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดคนที่มีความพิจารณาไตรตรองโดยละเอียดกับคนที่ทำการไม่ไตรตรองนั้น ผู้ผู้ที่ทำการไตรตรองไม่ได้”

(กรมศิลปากร. 2556 : 317)

เห็นได้ว่าผู้แต่งแทรกคติให้ผู้อ่านผ่านเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละครที่ขาดการพิจารณาไตรตรองให้รอบคอบ ทำให้ทรัพย์สินต่าง ๆ ที่บิดาได้ให้นั้นหายไป และให้ตัวละครน้องชายเป็นตัวละคร

คู่ขนานที่เป็นผู้มีความคิดพิจารณาไตร่ตรอง ทำให้ผู้อ่านเห็นข้อดีและข้อเสียของการคิดพิจารณาไตร่ตรองได้ชัดผ่านพฤติกรรมของตัวละครทั้ง 2 ตัวนี้ และในประโยคสุดท้ายที่กล่าวว่า “จะทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดคนที่มีความพิจารณาไตร่ตรองโดยละเอียดกับคนที่ทำการไม่ไตร่ตรองนั้น ผู้ผู้ที่ทำการไตร่ตรองไม่ได้” แสดงถึงความตั้งใจของผู้แต่งที่ต้องการให้ข้อคิดกับผู้อ่านอีกด้วย

กล่าวได้ว่านิทานวชิรญาณให้ข้อคิดในการสอนให้พิจารณาไตร่ตรองผ่านเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านรอบคอบ โดยบางเรื่องจะสรุปข้อดีและข้อเสียไว้ในตอนท้ายของเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านได้รู้และคิดตาม และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

2.2.2 การให้ข้อคิดแก่ผู้เป็นข้าราชการ อาชีพ “ข้าราชการ” ถือเป็นอาชีพที่คนในสังคมไทยยกย่อง มองอาชีพข้าราชการว่ามีเกียรติ จากการศึกษาภาพสะท้อนสังคมจากนิทานวชิรญาณพบว่า คนในสังคมมีค่านิยมต่ออาชีพข้าราชการ พ่อแม่ต้องการให้ลูกหลานทำอาชีพข้าราชการ โดยมองว่าเป็นการสร้างชื่อเสียงให้วงศ์ตระกูล แม้ว่าอาชีพข้าราชการจะได้รับความนิยม แต่ในเวลาเดียวกันนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะมีข้าราชการบางส่วนที่ประพฤติตนในทางมิชอบเนื่องจากผู้วิจัยพบว่านิทานวชิรญาณได้ให้ข้อคิดแก่ผู้เป็นข้าราชการในลักษณะการสอน ผ่านบทสนทนาของตัวละคร ดังตัวอย่าง “มารดาสอนบุตร” ในเรื่องตัวละคร “มารดา” ได้กล่าวตอบ “บุตร” ของตนที่กำลังจะเข้ารับราชการว่า ในการทำราชการนี้จะต้องตั้งใจและอดทนต่อหน้าที่ของตน ดังนี้

มารดาจึงตอบว่า “ถ้าเจ้าจะเข้าทำงานราชการแล้วเจ้าต้องถือให้มั่นใน
**ฐานะหน้าที่ของเจ้า ต้องมีความหมั่นความเพียร แลความอดทน อย่าได้มีความ
 ท้อถอยในข้อราชการที่เป็นหน้าที่ของตัว** เจ้าต้องรู้เข้าใจว่า ‘ขุนนางทั้งหลายที่
 พระมหากษัตริย์ได้ตั้งขึ้นไว้นั้น ท่านมิได้ตั้งขึ้นไว้สำหรับจะให้เต็มบ้านเต็มเมือง’
 เปลา่เลยที่ท่านตั้งขึ้นไว้แล้วเสียเบี้ยหวัดเงินเดือนให้มันเพื่อประสงค์จะให้ช่วยดูแล
 ตัดสินถ้อยความแลกิจราชการต่าง ๆ ต่างพระเนตรพระกรรณ หวังจะให้บ้านเมือง
 แลราษฎร ซึ่งเป็นข้าขอบขัณฑสีมาให้มีความสุขความเจริญ ท่านมิได้ตั้งไว้ให้เสีย
 พระราชทรัพย์เปล่า

(กรมศิลปากร. 2556 : 570 - 571)

จากตัวอย่างผู้แต่งให้ข้อคิดผ่านการสนทนาระหว่าง “มารดา” กับ “บุตร” บุตรถามมารดาถึงการประพฤติตนในการเป็นข้าราชการ มารดาจึงได้กล่าวสอนบุตรให้ตั้งใจทำงาน อดทนต่อการทำงาน อย่าได้ท้อต่อหน้าที่ และตั้งใจทำงานให้สมกับที่พระมหากษัตริย์ได้ไว้วางใจให้เป็นข้าราชการ

2.2.3 การให้ข้อคิดเรื่องความสามัคคี “สามัคคี” หมายถึง ความพร้อมเพรียง ความปรองดองกัน ความร่วมมือร่วมใจ ผู้แต่งนิทานวชิรญาณได้แทรกข้อคิดเรื่องความสามัคคีไว้ในตัวบท ผ่านการสนทนาของตัวละคร และการยกตัวอย่างมาแทรกในนิทานเพื่อให้ข้อคิดแก่ผู้อ่าน เมื่ออ่านนิทานผู้อ่านจะสามารถเข้าใจถึงข้อดีของความสามัคคีในเรื่อง “ชมโรงเรียน” เป็นเหตุการณ์ของครูที่พานักเรียนเดินชมโรงเรียนเพื่อศึกษาสิ่งต่าง ๆ ในบริเวณโรงเรียน และบังเอิญไปเจอมดแดงที่กำลังรุมกัดตัวรากดิน จึงคิดใช้เหตุการณ์สอนเรื่องความสามัคคีให้กับนักเรียน ดังนี้

ครูนั่นเมื่อนั่งพิจารณาดูกิจริยาของหม่อมแดงที่ทำกับรากดินดั่งนั้นก็มาคิดว่า
**“โอ! สัตว์ดิรัจฉานถึงตัวมันเล็ก ๆ มีกำลังน้อยก็จริง แต่ถ้าอาศัยความร่วมมือ
 กันเข้าแล้วก็สามารถจะทำสัตว์ตัวใหญ่ที่มีกำลังมากให้อยู่ในอำนาจของตนได้
 บ้างในบางสมัย ฉะนั้นเจียวหนอ ! แม้หม่อมมนุษย์ถ้ามีความรักพร้อมกันดั่งมดฉะนี้
 เห็นว่าอาจทำกิจบางอย่างที่ต้องประสงค์ให้สำเร็จได้เหมือนกัน”**

(กรมศิลปากร. 2555 : 618)

เห็นได้ว่าผู้แต่งหยิบลักษณะของมดแดงมาแทรกเป็นคติให้ข้อคิดกับผู้อ่าน ผ่านการสนทนาของ
 “ครู” ที่สั่งสอน “นักเรียน” โดยในเรื่องครูและนักเรียนเดินผ่านมดเห็นรากดินตัวใหญ่ถูกมดแดงรุมกัด ครูจึง
 กล่าวสอนนักเรียนว่ามดแดงเป็นสัตว์ตัวเล็กที่สามารถกัดกินกำจัดรากดินที่มีขนาดใหญ่กว่าตัวมันหลายเท่าได้
 และกล่าวสรุปในตอนท้ายว่า **“แม้หม่อมมนุษย์ถ้ามีความรักพร้อมกันดั่งมดฉะนี้ เห็นว่าอาจทำกิจบางอย่างที่
 ต้องประสงค์ให้สำเร็จได้เหมือนกัน”** ซึ่งผู้อ่านจะได้รับข้อคิดเรื่องความสามัคคีผ่านนิทานที่ได้อ่าน จากการ
 ศึกษาบทบาทในการให้ความรู้และข้อคิดของนิทานวชิรญาณพบว่า ผู้แต่งได้ให้ความรู้เกี่ยวกับสำนวนผ่านเนื้อ
 เรื่องลักษณะอธิบายความหมายของสำนวน ผ่านพฤติกรรมของตัวละครและเหตุการณ์ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ
 ความหมายของสำนวนเหล่านั้น การให้ข้อคิดมีลักษณะสอนให้คิดตาม เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้สังคม
 มีระเบียบเรียบร้อย

3. บทบาทในการเป็น “สื่อ” วิพากษ์และโน้มน้าวสังคม

บทบาทในการเป็นเครื่องมือสื่อสารในสังคมของนิทานวชิรญาณมีบทบาทในการเป็น “สื่อ” วิพากษ์
 และโน้มน้าวสังคม ผู้วิจัยพบว่าผู้แต่งได้แสดงน้ำเสียงวิพากษ์ และโน้มน้าวใจผู้อ่านผ่านตัวบทนิทาน 2 ประการ
 คือ การโน้มน้าวใจให้เลิกมกมายเชื่อเรื่องผี และเป็นสื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม

3.1 การโน้มน้าวใจให้เลิกมกมายเชื่อเรื่องผี คนไทยเชื่อเรื่องผีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเชื่อ
 ว่า ผีเป็นสิ่งที่สามารถทำอันตรายแก่ผู้ที่ลบหลู่ตน เมื่อวิวัฒนาการด้านต่าง ๆ เจริญขึ้น ความเชื่อเรื่องผีกลายเป็น
 เป็นความเชื่อที่มกมาย เมื่อศึกษาบทบทนิทานวชิรญาณพบว่า เป็นสื่อโน้มน้าวใจให้เลิกมกมายเชื่อเรื่องผี
 ดังตัวอย่าง **“พยานเรื่องผีหลอก”** ที่ตัวละคร **“ข้าพเจ้า”** ได้ยินเสียงแปลก ๆ ในคราวแรกคิดไปว่าผีหลอก
 ต่อเมื่อตัดสินใจพิสูจน์ว่าคือสิ่งใดกันแน่ จึงพบว่าเสียงนั้นเป็นเสียงตุ๊กแกที่กำลังจับนกกระจอกกิน ดังนี้

ข้าพเจ้าก็สนใจยืนนิ่งคอยฟังอยู่ข้างหน้าต่างได้ยินเสียงจนแก๊กอีก ก็เปิด
 หน้าต่างดูไฟส่องไปดูตามฝา แล้วแหงนขึ้นดูที่ฝ้าข้างบนก็ตกลงจับเหตุได้ จับผีมา
 แล้วไล่ผีไปเสีย นึกถึงหนังสือวชิรญาณจึงคิดว่า “จะนำมาลงไว้ฟังกันเล่น” แล้ว
 นอนหลับไป เวลาที่ค้นจับผีอยู่นั้นประมาณชั่วทุ่มเศษ ผีที่หลอกข้าพเจ้านั้นเป็น
สัตว์ตีนเหนียวตัวลายน่าเกลียดคล้ายจิ้งจกแต่เชื่องกว่า เขาเรียกว่า “ตุ๊กแก”
 คาบสัตว์ที่มีปีกบินได้ อาศัยตามชายคาซอกค้ำยันนกกกระจิบ เขาเรียกว่า “นก
 กระจอก” นกกระจอกนี้ตัวเชื่องหน่อยไม่พอที่ตุ๊กแกจะกินโดยสะดวกได้ ตุ๊กแกก็
 คาบไว้พัดไปพัดมาแรง ๆ ก็ทำให้ฝ้าเรื้อนดั่งเช่นเรื้อนเคาะ

(กรมศิลปากร. 2556 : 525)

ตัวอย่างแสดงให้เห็นผู้อ่านเห็นโดยอ้อมว่ามีหรือไม่มีจริง สิ่งที่มีนุษย์หวาดกลัวอาจไม่เกี่ยวกับผีหรือวิญญาณ ดังในเรื่องที่ตัวละคร “ข้าพเจ้า” ได้ยินเสียงแปลก ๆ ในคราวแรกก็เข้าใจว่าเป็นผี ต่อเมื่อไปดูจึงได้รู้ว่าเป็น “ตุ๊กแก” ที่กำลังกิน “นกกระจอก” แม้นิทานจะไม่ได้บอกอย่างตรงไปตรงมา แต่ผู้อ่านจะเข้าใจถึงสิ่งที่ผู้แต่งต้องการจะสื่อว่าผีไม่มีจริง

นิทานวชิรญาณมีบทบาทในฐานะสื่อโน้มน้าวใจให้คนในสังคมคิดไตร่ตรองไม่หวั่นเกรงเชื่อเรื่องผี โดยสื่อผ่านประสบการณ์ของตัวละคร ที่พบและพิสูจน์ว่าผีไม่มีจริง ซึ่งเป็นการโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านคิดตามว่าไม่ควรเกรงกลัวเชื่อในเรื่องผีจนเกินไป ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะใช้นิทานวชิรญาณเพื่อเป็นสื่อสร้างความเชื่อใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคม

3.2 การเป็น “สื่อ” ประชาสัมพันธ์เผยแพร่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม ผู้วิจัยพบว่า นิทานวชิรญาณมีบทบาทเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม ได้แก่ รถราง รถไฟ ธนบัตร ดังตัวอย่างเรื่อง “สืบรู้ความดี” ตัวละคร “นายโต” สนทนากับ “นายเกิด” ถึงเรื่องสิ่งใหม่ ๆ เช่น รถไฟ รถราง ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองยุคนั้น อันแสดงถึงความเจริญของประเทศ

นายโต “นี่แน่ะ! พ่อเกิดฉันจะว่าให้ฟัง ขออย่าได้มีความสงสัยอะไรเลย ทุกวันนี้นะหรือ? ท่านผู้ใหญ่ท่านกำลังคิดจัดการที่จะให้บ้านเมืองมีความเจริญดีขึ้นไปแล้ว เราทั้งหลายที่เป็นข้าแผ่นดินไปไหนจะไม่ได้มีความสุขเล่า? อย่าได้สงสัยเลย นี่แน่ะ! ฉันจะว่าให้ฟังตามที่ตาได้เห็นมาแล้วของความเจริญ ตั้งแต่อายุพ่อเกิดมาจนบัดนี้เห็นบ้างหรือเปล่าว่าบ้านเมืองเดี๋ยวนี้กับแต่ก่อนเป็นอย่างไรรักกัน สิ่งที่เราไม่เคยได้พบก็ได้พบ ที่ไม่เคยได้เห็นก็ได้เห็นไม่ใช่หรือ? เหมือนเช่นรถไฟและรถรางจ้ะ ปู่ย่าตายายเราเคยได้พบมาแต่เดิมหรือเปล่า? ก็เปล่าไม่ใช่หรือ? ตัวเราที่ได้เกิดมาทุกวันนี้จัดเอาเป็นบุญมาก ๆ ที่เดียวหนา”

(กรมศิลปากร. 2555 : 1092 - 1093)

ตัวอย่างเห็นถึงการเป็นสื่อเผยแพร่สิ่งใหม่ คือ รถรางและรถไฟผ่านบทสนทนาของตัวละคร สื่อว่าเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมและยังเป็นเครื่องแสดงความเจริญของชาติ ดังในประโยค “ทุกวันนี้หรือ? ท่านผู้ใหญ่ท่านกำลังคิดจัดการที่จะให้บ้านเมืองมีความเจริญดีขึ้นไปแล้ว”

นอกจากจะเผยแพร่ยานพาหนะใหม่ในสังคม นิทานวชิรญาณยังมีบทบาทในการเผยแพร่การใช้เงินกระดาษในสังคมผ่านเรื่อง “เงินกระดาษกับตัวเงิน” ในเรื่อง “นายสุดใจ” กำลังสนทนาถึงการที่จะทำเงินกระดาษขึ้นใช้ในสยามกับ “นายเสงี่ยม” ดังนี้

นายสุดใจ “ฉันทำการที่หอรัษฎาฯ จ๊ะ พ่อปลอดพูดอะไรอย่างงั้น ฉันเสียอีกนะจะต้องไปพึ่งพ่อปลอด”

นายเสงี่ยม “เลิก! เลิก! กันเองหรอกนะขอที...ขอที่ฉันจะถามอะไรพ่อสุดใจสักอย่างหนึ่งด้วย เดียวนี้ฉันได้ยินว่า ‘จะทำเงินกระดาษขึ้นใช้ในกรุงเทพฯ’ แลทั่วไปในพระราชอาณาเขตสยามไม่ใช่หรือ?”

(กรมศิลปากร. 2555 : 467)

จะเห็นว่าตัวอย่างข้างต้นสื่อให้เห็นผ่านบทสนทนาของตัวละคร “นายปลอด” “นายสุดใจ” และ “นายเสงี่ยม” โดยกำลังสนทนากันเรื่องที่กำลังจะมีเงินกระดาษขึ้นใช้ในประเทศ ซึ่งประเทศไทยได้เริ่มมีการใช้เงินกระดาษในสังคมครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัยศึกษานิทานวชิรญาณในฐานะบทบาทการเป็นสื่อเผยแพร่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม พบว่าผู้แต่งเผยแพร่ผ่านการสนทนากับผู้อ่าน และการสนทนาของตัวละคร ถือเป็นกลวิธีในการเผยแพร่สิ่งใหม่ผ่านตัวบทอย่างแยบคาย จึงกล่าวได้ว่านิทานวชิรญาณมีบทบาทในการเป็นสื่อเผยแพร่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า นิทานวชิรญาณมีบทบาทต่อสังคม 3 ประการ คือ (1) บทบาทในการสร้างความเพลิดเพลิน ผ่านพฤติกรรมตัวละคร ผ่านเนื้อเรื่องแนวผจญภัยและเนื้อเรื่องแนวขบขันเพื่อกระชับอารมณ์ผู้อ่านทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินใจ (2) บทบาทในการให้ความรู้และข้อคิด คือการให้ความรู้เรื่องสำนวน โดยอธิบายความหมายของสำนวนผ่านเหตุการณ์และการกระทำของตัวละคร ด้านการให้ข้อคิดได้ให้ข้อคิดเรื่องความรอบคอบ ข้อคิดสำหรับผู้เป็นข้าราชการ และข้อคิดเรื่องความสามัคคี และ (3) บทบาทในการเป็น “สื่อ” วิพากษ์และโน้มน้าวสังคม ได้แก่ การโน้มน้าวใจให้คนเลิกมกมายเชื่อเรื่องผี การเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม คือ รถราง รถไฟ และเงินกระดาษ ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิทานวชิรญาณจึงมีบทบาทต่อสังคม อันแสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของผู้แต่งในการวรรณคดีเป็น “สื่อ” เพื่อสื่อสารกับคนในสังคมสะท้อนให้เห็นกุศโลบายที่แยบคาย สอดคล้องกับแนวคิดของเจตนา นาคัศจรรย์ (2520 : 16 -17) ที่กล่าวว่าการศึกษาวรรณคดีจะต้องศึกษาไปพร้อมกับสังคม เนื่องจากวรรณคดีจะสะท้อนสังคมและมีอิทธิพลในการชี้นำคนในสังคมนอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การกล่อมเกลากาทางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 ของ สุมินทร์ จุฑาทูกร (2529) ศึกษาบทบาทของแบบเรียนพบว่ามีบทบาทในการเป็น “สื่อ” การเรียนการสอนและยังมีบทบาทในการสอนให้มีความจงรักภักดี ห่วงแทน เสียสละเพื่อประเทศชาติ และจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์สรุปได้ว่าเนื้อหาแบบเรียนหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมุ่งปลูกฝังคุณค่าและอุดมการณ์ทางการเมืองด้วย เช่นเดียวกับงานวิจัยของอัญชลี ภูผกา (2553) เรื่อง พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : วรรณคดีกับการสร้างชาติที่สรุปผลว่าวรรณคดีนอกจากจะให้ความเพลิดเพลินยังเป็นเครื่องมือในการสอนและให้ความรู้กับคนในชาติ อันเป็นส่วนสำคัญในการสร้างชาติ สอดคล้องกับภาพสะท้อนของนิทานพื้นบ้านจากงานวิจัยของ Xie Dnggu (2555 : 10-15) ที่สะท้อนถึงชีวิตความเป็นอยู่ การปลูกฝังค่านิยม ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้รากฐานของชีวิตและสังคมไทยได้อย่างดี จากแนวคิดและงานวิจัยข้างต้นสรุปได้ว่า วรรณคดีไม่ได้มีเพียงบทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน แต่ยังมีบทบาทอื่นต่อสังคมที่แฝงอยู่ เช่นเดียวกับนิทานวชิรญาณ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2555) **นิทานวชิรญาณ1- 2**. กรุงเทพมหานคร : สำนัก กรม.
- _____. (2556) **นิทานวชิรญาณ 3 - 4**. กรุงเทพมหานคร : สำนัก กรม.
- กุหลาบ มลลิกะมาส. (2555). **วรรณคดีวิจารณ์** พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไกล่รุ่ง อามระดิช. (2533). **ร้อยแก้วแนวขบขันของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7**. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจตนา นาควัชระ. (2520) **วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. (2539) **แฉนวนวรรณกรรม**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2552) **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ยูเนียนอลตราไวโอเล็ต.
- _____. (2556) **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- ราชบัณฑิตยสภา. (2558) **ภาษิต คำพังเพย สำนวนไทย**. กรุงเทพมหานคร : เจียฮั่ว.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2544) **ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาส์น.
- _____. (2556) **ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดี ตอนที่ 3 วรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2543) **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์. พรินต์ติ้ง.
- สุกัญญา สุฉายา. (2555) **วรรณคดีนิทานไทย**. กรุงเทพมหานคร : คอมเมอร์เชียล เวิลด์ มีเดีย.
- สุภัคมณฑน์ ชุมทรัพย์ดี. (2551) **การวิเคราะห์เรื่องสั้นในหนังสือวชิรญาณวิเศษและวชิรญาณ**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย) ชลบุรี : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุมินทร์ จุฑาทู. (2529) **การกล่อมเกลากาพย์ทางเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อ ในสมัยรัชกาลที่ 5**. วิทยานิพนธ์ ร.ม. (การปกครอง) กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัญชลี ภู่งกา. (2553) **พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : วรรณคดีกับการสร้างชาติ**. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย) กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Xie Dnggu. (2555) “ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในนิทานพื้นบ้านจังหวัดระยอง” **ศิลปศาสตร์ปริทัศน์**. 7 (14) หน้า 10-15.